वराहः।
"ये च न दोषं जनयन्त्यु त्पातान् तान्नृतुस्वभाव-
जातान्।
ऋषिपुत्रकृते: श्लोकैर्विद्यादेभि: समासोक्तै: ॥"
तथा च मत्स्यपुराणम्।
"वज्राशनिमहीकम्पसन्ध्यानिर्घातनिस्वना:।
परिवेषरजोधूमरक्तार्कास्तमयोदया: ॥
द्रुमेभ्योऽरसकेभ्यश्च मधुपुष्पफलोद्गमा:।
गोपक्षिमदहृद्विश्च शिवाय मधुमाधवे ॥*॥
तारोल्कापातकेतुर्वं कपिलार्केन्दुमण्डलम्।
धनन्निज्वलनं स्फोटं धूमरेणुनिराकुलम् ॥
रक्तपद्मादया सन्ध्या नभ: शुष्कार्धवोपमम्।
सरिताद्यम्बुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शमं वदेत्॥*॥
शक्राशुधपरीवेशौ विद्युच्छुष्कविरोहणम्।
कम्पोद्वर्तनवैक्लव्यं रसनं दरणं क्षितेः ॥
नद्युदपानसरसां दृष्ट्यद्या भवनद्वयाः।
पतनन्नाद्रिगेहानां वर्षासु न भयावहम् ॥"
हरिवंशे वर्षावर्णनायाम्।
"क्वचित् कन्दरहासाढ्यं शिलोच्चाभरणं
क्वचित्।"
इति दर्शनात् वर्षासु शिलोच्चोद्गमो न भयावह:॥
"दिव्यस्त्रीभूतगन्धर्वविमानादद्भुतदर्शनम्।
ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनञ्च दिवाम्बरे॥
गीतवादित्रनिर्घोषो वनपर्वतसानुषु।
शस्यहृद्यो रसोत्पत्तिरपापा: शरदि स्मृता: ॥*॥
शीतानिलतुषारत्वं नर्दनं मृगपक्षिणाम्।
रक्षोयक्षादिसत्त्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥
दिशो धूमान्धकाराश्च शलभा वनपर्वताः।
उच्चैः सूर्योदयास्तत्वं हेमन्ते शोभना मता: ॥*॥
हिमपातानिलोत्पातविरूपाद्भुतदर्शनम्।
दृष्ट्वाञ्जनाभमाकाशं तारोल्कापातपिञ्जरम् ॥
चित्रा गर्भोद्भवा: स्त्रीषु गोऽजाश्च मृगपक्षिणाम्।
पद्माङ्कुरलतानाञ्च विकारा: शिशिरे शुभा: ॥*॥
ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टा: स्वर्ता शुभावहा:।
ऋतावन्यत्र चोत्पाता दृष्टास्ते मृत्युदायका:॥*
उन्मत्तानाञ्च या माया शिशूनां चेष्टितञ्च यत्।
स्त्रियो यत्र प्रभाषन्ते तत्र नास्ति व्यतिक्रम: ॥
पूर्वं स्मरति देवेषु पश्चाद्गच्छति मानुषान्।
नादेशिता वाग्वदति सत्या ह्येषा सरस्वती ॥"
बृहस्पति:।
"ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पातमविदित्वा तु ये नृणाम्
त्रायन्त्यर्थश्लोकेन विनेयास्तेऽपि यत्नत: ॥"
विनेया दण्डनीया:। इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥*॥
भौमदिव्यान्तरीक्षोत्पातशान्तिर्माल्ये २०२ अध्यायावधि २१२ अध्यायपर्यन्तं द्रष्टव्या। तथा देवीपुराणे महाभ्युदयपादे सर्वदेवीकौ-सर्वोत्पातशान्तिसमाप्ताध्याये चण्डीशब्दे च द्रष्टव्या। तन्त्रोक्ता शान्तिः षट्कर्मशब्दे द्रष्टव्या ॥*॥ अथ शान्तिकपौष्टिककर्मादिनम्। तत्र वारा रविसोमबुधबृहस्पतिशुक्राणां तत्र नक्षत्राणि उत्तराषाढा उत्तरफल्गुनी उत्तरभाद्रपत् रोहिणी चित्रा अनुराधा मृगशिर: रेवती पुष्या अश्विनी हस्ता। तत्र चन्द्र: शोभन:। लग्नं शोभनम्। इति ज्योतिषतत्त्वम्
शान्ति:,पुं,हस्ताईद्विशेष:। जिनचक्रवर्त्तिविशेष: इति हेमचन्द्र: ॥ दशमन्वन्तरीयेन्द्र:। यथा,—
"धर्म्मपुत्रस्य पुत्रास्तु दशमस्य मनो: नृप।
सुक्षेत्रोत्तमौजाश्च भूमिश्चेत्यश्च वीर्य्यवान् ॥
शतानीको निरमित्रो दृढसेनो जयद्रथ:।
भूरिषेणश्च सुवर्णश्च शान्तिरिन्द्र: प्रतापवान् ॥
आपो मूर्त्तिर्देवियाश्च स्वकृतिश्चाव्ययस्तथा।
नाभागोऽप्रतिमश्चैव सौरभा ऋषयस्तथा ॥
प्राणाख्या: शतसंख्याश्च देवतानां गणास्तथा।
वालिशवृत्तं हरिश्च गदया घातयिष्यति ॥"
इति गारुडे ८७ अध्याय: ॥
शान्तिकाम:, त्रि, (शान्तिं कामयते इति। कम + णिच् + अच्।) शान्त्यभिलाषी। यथा,
"श्रीकाम: शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समा-
चरेत्।
दृष्ट्यायु:पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नपि ॥"
इति संस्कारतत्त्वम् ॥
शान्तिगृहं, क्ली, (शान्तेर्गृहम्।) शान्त्यालय:। यथा शान्ते शान्तिकुम्भजलेन स्नानस्य गृहम्। तत्पर्य्याय:। आवर्त्तकम् २। इति हेमचन्द्र: ॥ (यथा, बृहत्संहितायाम्। ४४। ५।
"कण्ठेषु निवशीयात् पुष्ट्यर्थं शान्तिगृहगानाम्"
शान्त्वं,क्ली, सान्त्वम्। इत्यमरटीकासारसुन्दरी।
शान्वति:, स्त्री ब्राह्मणयष्टिका। इति शब्द-चन्द्रिका॥ पुस्तकान्तरे शान्वतिरिति च पाठ:
शाप:, पुं,(शपनमिति। शप + घञ्।)आक्रोश:। (यथा रघु:। ५। ५६।
"संमोचित: सत्त्ववता त्वयाहं
शापाच्चिरप्रार्थितदर्शनेन ॥")
दिव्यम्। इति मेदिनी ॥ आद्यस्य पर्य्याय:। अक्षरचि: २। इत्यमर: ॥ अजीवनि: ३ अजननि: ४ अवग्रह: ५ निग्रह: ६। इति भरत: ॥ अभिसम्पात: ७। इति अन्यान्तरम् ॥ शेषस्य पर्य्याय:। शपनम् २ शपथ: ३। इत्यमर: ॥ मिथ्यानिरसनम् ४। इति शब्दरत्नावली ॥ (उपद्रव:। यथा, रामायणे।१।२६।३५
"उवास रजनीं तत्र ताड़काया वने सुखम्।
सुखशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ॥"
"सुखशापं अपगतोपद्रवम्।" इति तट्टीका ॥ जलम्। यथा, ऋग्वेदे। १०। २८। ४।
"प्रतीपं शापं नद्यो वहन्ति।"
"नद्यो गङ्गाद्या: सरित: प्रतीपं प्रतिकूलं शापं उदकं वहन्ति।" इति तद्भाष्ये सायण: ॥)
शापटिक:, पुं, मयूर:। इति केचित् ॥
शापाख्य:, पुं, (शाप एव अस्त्रं यस्य।) मुनि:। इति त्रिकाण्डशेष: ॥
शाफरिक:, पुं, (शफरान् हन्तीति। शफर + "पञ्चमस्त्रमृगान् हन्ति।" ४।४।३५। इति ठक्।) मत्स्यधारक:। इति केचित् ॥
शाब्द:, त्रि, (शब्दस्यायमिति। शब्द + अण्।) शब्दसम्बन्धी। यथा। एक: शाब्दोऽपरश्चार्थ:। इति दायभाग: ॥ (शब्दमय:। यथा, भागवते। २। २। २।
"शाब्दस्य हि ब्रह्मण एव पन्था
यन्नामभिर्व्याहरति धीर पार्श्वैः ॥")
सरस्वत्यां स्त्री, शाब्दी। इति केचित् ॥
शाब्दबोध:, पुं, (शाब्द: शब्दसम्बन्धी बोध:।) शब्दार्थज्ञानम्। न्यायमते पदार्थज्ञानजन्य-ज्ञानम्। तस्य करणं पदज्ञानम्। तस्य कारणं पदशक्तिज्ञानम्। कदाचित् शब्दज्ञानम्। एवं आकाङ्क्षायोग्यतासत्तितात्पर्य्यज्ञानञ्च। यथा,—
"पदज्ञानन्तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधी:।
शाब्दबोध: फलं तत्र शक्तिधी: सहकारिणी ॥"
इति भाषापरिच्छेद: ॥ * ॥
शाब्दबोधप्रकारं दर्शयति पदज्ञानन्विति। न तु ज्ञायमानं पदं करणं पदाभावेऽपि मौनि-श्लोकादौ शाब्दबोधात्। पदार्थधीरिति पद-जन्यपदार्थस्मरणं व्यापार:। अन्यथा पदज्ञान-वत: प्रत्यक्षादिना पदार्थोपस्थितावपि शाब्दबो-धापत्ते:। तत्रापि हृत्वा पदजन्यत्वं बोध्यं अन्यथा घटादिपदात् समवायसम्बन्धेन आकाश-स्मरणे जाते आकाशस्यापि शाब्दबोधापत्ते:। इत्ति: शक्तिज्ञानान्यतरसम्बन्ध:। अत्रैव शक्ति-ज्ञानस्य उपयोग:। पूर्वं शक्तिग्रहाभावे पदज्ञानेऽपि तत्सम्बन्धेन स्मरणानुपपत्ते:। पदज्ञानस्य हि सम्बन्धिज्ञानविषयार्थस्मार-कत्त्वम्। *। शक्तिश्च पदेन सह पदार्थस्य सम्बन्ध:। अस्माच्छब्दादयमर्थो बोद्धव्य इतो-श्वरेच्छारूपा आधुनिके नास्ति शक्तिरस्त्येव एकादशेऽहनि पिता नाम कुर्य्यादितीश्वरे-च्छाया: सत्त्वात् आधुनिके तु सङ्केते न शक्ति-रिति सम्प्रदाय:। नव्यास्तु ईश्वरेच्छा न शक्ति: किन्त्विच्छैव तेनाधुनिकसङ्केतेऽपि शक्तिरस्तीति वदन्ति।* शक्तिग्रहश्च व्याकरणादित:।
तथा हि।
"शक्तिग्रहं व्याकरणोपमान-
कोषाप्तवाक्याद्व्यवहारतश्च।
वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति
सान्निध्यत: सिद्धपदस्य वृद्धा: ॥"
धातुप्रकृतिप्रत्ययादीनां शक्तिग्रहो व्याकरणाद्-भवति क्वचित्तु सति बाधके त्वन्यतोऽपि। यथा, वैयाकरणैराख्यातस्य कर्त्तरि शक्तिरुच्यते। चैत्र: पचतीत्यादौ कर्त्ता सह चैत्रस्याभेदान्वय-स्तत्र गौरवान्न जन्यते किन्तु कर्त्ता शक्तिग्रहो लाघवात्। कर्त्तरि त्वादौ प्रकारीभूय भाव्यते। न च कर्त्तुरनभिधानाच्चैत्रादिपदानन्तरं कर्त्तीत्या-दिति वाच्यं कर्त्तृसंख्यानभिधानस्य तत्र तन्मत्वात्। संख्याभिधानयोग्यस्य कर्म्मत्वाद्यन-वच्छ:। प्रथमान्तपदोपस्थाप्यकर्म्मत्वादीत्यस्य विशेषणत्वतात्पर्य्याविषयत्वमर्थ: तेन चैत्र इव